

Henk Donkers

Sectie Geografie, planologie en milieu,
Radboud Universiteit Nijmegen

de rij

De Hondsbroeksche Pleij ligt bij de splitsing van de Neder-Rijn en de IJssel. Om het gebied tegen hoogwater te beschermen wordt een deel van de huidige Pleijdijk 150 tot 250 meter landinwaarts gelegd en de uiterwaard opnieuw ingericht.

het water in de rivier niet veel zal stijgen.

De gemeente Nijmegen wil niet alleen de overstromingsrisico's in het gebied verkleinen, maar ook de ruimtelijke kwaliteit verhogen. Er is veel aandacht voor het zo goed mogelijk integreren van de bestaande kwaliteiten in het gebied. Nijmegen is de oudste stad van Nederland en heeft daardoor veel archeologische en cultuurhistorische waarden. Een voorbeeld is Fort Knodsenburg vlak achter de huidige dijk bij Lent.

Hondsbroeksche Pleij

De Hondsbroeksche Pleij ligt bij de splitsing van de Neder-Rijn en de IJssel en heeft een sleutelfunctie in het Nederlandse rivierensysteem. Om dit riviereengebied tegen toekomstig hoogwater te beschermen moet de uiterwaard opnieuw worden ingericht. Ook hier krijgt de rivier meer ruimte en wordt de afvoerdeling van water naar de Neder-Rijn en de IJssel geregeld.

Daartoe wordt een deel van de huidige Pleijdijk 150 tot 250 meter landinwaarts gelegd. Deze nieuwe dijk snijdt het gebied tussen de oevers en de Rijndijk in Westervoort doormidden.

In het noordelijk deel van het gebied (tussen de Veerdam en IJsselkop) ontstaat tussen de oude en nieuwe Pleijdijk een hoogwatergeul. Deze zorgt voor extra waterafvoer bij extreem hoogwater. Aan de zuidelijke rand van de hoogwatergeul komt een regelwerk. Door betonnen schotten in de openingen van dit regelwerk te plaatsen wordt de afvoerdeling van het water over de Neder-Rijn en IJssel geregeld.

Dijken kunnen verzwakt raken door *piping*: wanneer grondwater door waterstandsverschillen onder en door een dijk stroomt, neemt het gronddeeltjes mee die de dijk kunnen verzwakken. Om dit tegen te gaan is onderin de nieuwe dijk de innovatieve *Mixed in Place*-techniek toegepast. Grote boren brengen de bodem in beweging en mixen deze met een mengsel van cement, water en kleideeltjes. De dijk wordt zo steviger en je hoeft in dit geval geen grond aan te voeren. Dat scheelt in de kosten en de overlast.

Met het oog op de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit wordt bij de herinrichting extra aandacht besteed aan natuurontwikkeling, cultuurhistorie en recreatiemogelijkheden. •

Vanwege de klimaatverandering moet de Rijn straks 18.000 m³ water kunnen afvoeren – een vijfde meer dan nu. Rijkswaterstaat wil de rivieren meer ruimte geven door kribben te verlagen, dijken terug te leggen en nevengeulen te graven. De vijftien gemeenten langs de Waal, die tweederde van het Rijnwater afvoert, willen echter niet dat de rivierverruimingsprojecten de ontwikkeling van het (buitendijkse) gebied dicteren. Zij begonnen in 2006 met het project WaalWeelde, een mooi voorbeeld van integrale gebiedsontwikkeling van onderop.

Ter hoogte van Druten zijn natuurontwikkeling en rivierverruiming in het buitendijkse en binnendijkse gebied voorzien, om een dijkverlegging te voorkomen.

WaalWeelde

Landschapontwikkeling stuurt rivierverruiming

De Waal is een rivier met vele gezichten en ruimtelijke kwaliteiten. Zo heb je 'de weidse Waal' die zich licht meanderend en omzoomd door brede uiterwaarden met ruige natuurgebieden en groene weilanden van de Pannerdensche Kop naar Loevestein een weg baant door Gelderland. Dan is er 'de wilde Waal' met zijn enorme dynamiek, veroorzaakt door de sterk variërende afvoer van grote hoeveelheden water. Die dynamiek heeft invloed op de erosie en sedimentatie en op de leefgemeenschappen in en langs de rivier. Ooibossen, moerassen, nevengeulen, brede stranden en hoge, actieve rivierduinen zijn het gevolg van die dynamiek. Dan is er 'de getemde Waal' met dijken en kribben, dorpen op de oeverwallen achter de dijken en stedelijke waterfronten, zoals die van

Nijmegen, Tiel en Zaltbommel. Ten slotte is er 'de nijvere Waal' met zijn brede vaargeul en drukke scheepvaart, riviergebonden bedrijvigheid en steenfabrieken.

Dit zijn de beelden die Co Verdaas voor ogen staan als hij filosofeert over de ruimtelijke ontwikkelingen langs de Waal. Verdaas is gedeputeerde Ruimtelijke Ordening van de provincie Gelderland en voorzitter van de Stuurgroep WaalWeelde. Van huis uit is hij planoloog. Voordat hij gedeputeerde werd, was hij lid van de Tweede Kamer waar hij de nieuwe Wet ruimtelijke ordening behandelde. Verdaas is meer bestuurder dan politicus. Daarom is het project WaalWeelde een kolffe naar zijn hand.

'De weidse, de wilde, de getemde en de nijvere Waal geven mooi de verschillende ruimtelijke kwaliteiten van de Waal weer',

aldus Verdaas. 'Die willen we in het project WaalWeelde als uitgangspunt nemen en versterken. Ons staat een mooie en veilige Waal voor ogen, met kansen voor economische ontwikkeling en vooral heel veel kansen om te genieten.'

Van onderop

Verdaas noemt WaalWeelde een voorbeeld van integrale gebiedsontwikkeling van onderop. De gemeenten langs de Waal zagen allerlei ontwikkelingen van bovenaf op zich af komen, zoals de projecten van Rijkswaterstaat in het kader van Ruimte voor de rivier. Ze moesten meehelpen aan de realisering van een maatgevende waterafvoer van 16.000 m³ op korte en 18.000 m³ op lange termijn. Verdaas: 'Ze vreesden een té technische invulling van al die rivierverruimings-

projecten. Ze wilden de ingrepen in het landschap niet aan de ingenieurs overlaten, maar zelf een stevige vinger in de pap hebben. Daarom begonnen ze plannen te ontwikkelen voor natuur, wonen, bedrijven en recreatie waarbij ze goed in de gaten hielden dat de gevraagde waterstanddaling wel gerealiseerd moet worden. Bij de ontwikkeling van de eigen plannen kwamen ze er al snel achter dat ze andere gemeenten nodig hadden, bijvoorbeeld voor natuurcompensatie.

Daardoor kregen ze ook behoefte aan regie van bovenaf. Zo is de provincie bij de lokale initiatieven betrokken geraakt. Om de kans van slagen van al die projecten te vergroten hebben wij ervoor gezorgd dat ze direct gekoppeld werden aan programma's van hogere overheden, zoals Natura 2000 (het Europees netwerk van natuurgebieden), de Ecologische Hoofdstructuur, de Europese Kaderrichtlijn Water, het Nationaal Waterplan, de plannen van de Deltacommissie en het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT). Als de WaalWeeldeprojecten bijdragen aan de realisering van de doelstellingen van deze programma's en daarin structureel ingebed worden, maken ze meer kans, ook al doordat je een beroep kunt doen op de budgetten van die programma's.'

Co Verdaas (staand) bij de ondertekening van de intentieovereenkomst tussen de partners in WaalWeelde op 2 juli 2009.

Integraliteit

In het buitendijkse gebied van de Waal spelen tal van belangen. Er moet meer ruimte komen voor waterafvoer, natuur, aangepast wonen, bedrijvigheid, scheepvaart, recreatie en toerisme, energieopwekking, klimaatverandering en cultuurhistorie. Om al die functies ruimte te geven en te zorgen dat ze elkaar niet in de weg zitten, zegt Verdaas 'heb je een gemeenschappelijke visie nodig die breed gedragen wordt en bij alle betrokkenen tussen de oren zit. Bij de publieke partners én bij de private partijen, belangenorganisaties en omwonenden. Wij hebben met z'n allen de structurele verbetering van de ruimtelijke kwaliteit als overkoepelende opgave gekozen. Dat is het afwegings- en toetsingskader voor de opgaven op het gebied van waterafvoer, natuur, enzovoorts.'

Het ontwikkelen van zo'n gemeenschappelijke visie kost veel tijd en energie. Om te kijken of de ambities realistisch waren, zochten drie adviesbureaus uit of het verhogen van veiligheid tegen overstromingen te combineren was met meer ruimtelijke kwaliteit, of dit ruimtelijk realiseerbaar was en of het betaalbaar was. Het antwoord op deze vragen was positief. Als financiële motoren vond men de zand- en kleiwinning, natuurontwikkeling, veiligheid tegen hoogwater en (als niet noodzakelijke aanvulling) woningbouw. Uit alle ideeën is in 2006 een *InspiratieAtlas* samengesteld. Vervolgens is een groep externe procesondersteuners met alle betrokkenen aan de slag gegaan. Dat resulteerde in mei 2008 in het visiestuk Waal, Weelde, Wijds. Dat verbreedde allereerst het perspectief ('niet het water en de Waal staan centraal, maar het landschap en de kwaliteiten van het

rivierengebied') en verruimde het idee van 'een blauwe ketting met parels' tot 'een duurzaam rivierenlandschap'. Bij het eerste perspectief is waterstanddaling het primaire doel en is een bepaald landschapsbeeld het gevolg; bij het tweede perspectief staat de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit (gebruiks-, belevings- en toekomstwaarde) voorop en is waterstandverlaging het gevolg. Daarnaast pleitte het visiestuk voor opschaling van afzonderlijke projecten naar samenhangende 'projectenveloppen' waarin maatregelen konden worden gekoppeld. Verder werd de tijdhorizon verruimd van 2015 naar 2100 omdat een duurzaam rivierenlandschap alleen op de lange termijn gerealiseerd kan worden en het op korte termijn doorvoeren van waterstandverlagende maatregelen die ontwikkeling kan fnuiken. Ten slotte probeerde men de vele *bottom-up* initiatieven te koppelen aan *top-down* doelstellingen. Het visiestuk formuleerde tien strategische noties en bracht de vele lokale projecten samen in negen projectenveloppen.

Investeringsprogramma

De Stuurgroep WaalWeelde baseerde hierop zijn Conceptvisie WaalWeelde, die in mei 2009 uitkwam, breed besproken werd en in november resulteerde in de definitieve Visie WaalWeelde. Ondertussen hadden alle betrokkenen

zich verbonden aan het project door een intentieovereenkomst te ondertekenen. In januari 2010 was de Visie WaalWeelde al vertaald in een Ruimtelijk Investeringsprogramma van 77 projecten dat het kader is voor concrete samenwerkingsovereenkomsten tussen publieke en private partijen.

Omdat je natuurlijk nooit zo veel projecten tegelijk kunt aanpakken zijn ze in vier groepen verdeeld. De A-projecten kunnen op korte termijn al in uitvoering genomen worden. Ze voldoen helemaal aan de criteria van WaalWeelde, hebben een duidelijke initiatiefnemer, verkeren in de ontwerpfase en hebben een nagenoeg sluitende financiering. De B-projecten hebben de ambitie om A-project te worden; ze zijn kansrijk maar moeten nog verder worden uitgewerkt. De C-projecten kunnen op de lange termijn uitgroeien tot A-projecten. En dan zijn er nog de lopende projecten die verankerd zijn in programma's als Ruimte voor de Rivier en de Europese Kaderrichtlijn Water.

Uit de lange projectenlijst heeft de Stuurgroep nu een top-10 samengesteld. Die bevat naast A-projecten ook B- en C-projecten. Verdaas: 'Ze weerspiegelen de ambities van WaalWeelde. Het zijn projecten waarvoor veel draagvlak is en waarvoor initiatiefnemers bestaan die er nu energie in willen steken. Dat momentum moeten we nu benutten.'

Artist impression van de Stadswaard/Buiten Ooij met links onder de Waalbrug.

Een uiterwaardenpark bij Nijmegen

Op de zuidoever van Waal ten oosten van Nijmegen liggen de Stadswaard en de Buiten Ooij; de Stadswaard tussen de rivier en de zomerkade, de Buiten Ooij tussen de zomerkade en de winterdijk. Nijmegen wil in de Stadswaard/Buiten Ooij (231 hectare) in het verlengde van de drukbezochte Waalkade graag een uiterwaardenpark ontwikkelen. De Stadswaard dichtbij de stad moet dan een speelruimte worden voor intensief recreatief gebruik, met een Natuurcentrum Rivieren. In de Buiten Ooij zou struin natuur komen met wandel- en fietspaden. Het gebied wordt nu van de stad gescheiden door Het Meertje, een brede watergang voor de afwatering van de Duitse en Nederlandse Ooijpolder en Duffelt. Een voetgangersbrug kan het gebied vanuit de stad toegankelijk maken.

Maar Nijmegen kan zo'n uiterwaardenpark niet op eigen houtje realiseren. Allereerst is medewerking nodig van de gemeente Ubbergen waartoe de Buiten Ooij behoort. Ubbergen heeft nu vooral last van de stroom auto's, motoren, fietsers, wandelaars en *skaters* die in grote getale vanuit Nijmegen de Ooijpolder in trekken, en elkaar op de smalle wegen behoorlijk in de weg zitten. De parkeervoorzieningen zijn nu al ontoereikend. Een uiterwaardenpark met natuurcentrum leidt tot nog meer bezoekers. Ubbergen is daarom alleen geïnteresseerd als er structureel gewerkt wordt aan de oplossing van de verkeers- en parkeerproblematiek.

De meeste grond is eigendom van Staatsbosbeheer (SBB) dat onlangs ook de landbouwgronden in het gebied verworven heeft. SBB heeft allerlei plannen voor behoud van de bestaande laagdynamische natuur en de ontwikkeling van nieuwe hoogdynamische natuur (ooibossen, slijkige rivieroever). Voor de waterstanddaling zijn in de Stadswaard een hoogwatergeul en maaiveldverlaging gepland. Op de hoogwatervrije terp De Vlietberg ligt nog een bedrijventerrein dat gesaneerd moet worden. Ten slotte zijn er cultuurhistorische elementen, zoals de oude Waardse sluis en de hoogwaterterp, die behouden moeten blijven.

In het kader van WaalWeelde wordt nu geprobeerd de belangen en projecten van alle partijen aan elkaar te koppelen en de jarenlange gewapende vrede, vooral rond de verkeers- en parkeerproblematiek, om te zetten in een constructieve samenwerking. En er moet geld gevonden worden om de kosten van herinrichting, naar schatting 40 tot 168 miljoen euro, te dekken. V&W zou er wat in kunnen steken vanwege de waterstandverlaging, LNV zou kunnen bijdragen vanwege de nieuwe natuur, uit Europese fondsen is mogelijk wat te halen vanwege de ontwikkeling van hoogwaardige natuur in de stad en wellicht valt er wat te verdienen met delfstofwinning in het kader van de aanleg van de nevengeul en de maaiveldverlaging. Duidelijk is dat de partijen elkaar nodig hebben en alleen iets van hun eigen doelen kunnen realiseren als ze samenwerken.

